

UNIVERSITATEA DE ARTĂ ȘI DESIGN DIN CLUJ-NAPOCA

TEZĂ DE DOCTORAT
(REZUMAT)

Gil Turculeț

ROMA MADRE – ÎNCERCARE DE RECUPERARE ARHEOLOGICĂ – ARTISTICĂ

Conducător științific
Cercetător principal I
Dr. ALEXANDRA RUS

CLUJ-NAPOCA
2008

Prezenta teză de doctorat reprezintă o încercare de recuperare arheologică – artistică a unor piese figurate, de valoare, apărute în Dacia, având ca modele opere sculpturale ale „Romei Madre”, descoperite în provincia traiană prin intermediu cuceririi romane a acestui teritoriu.

De asemenea, autorul exersează, după „tipicul” reliefului mitologic și sepulcral, o serie de „puneri în pagină”, un număr de șaisprezece lucrări personale, în care motivele plastice sunt distribuite în relații prioritar simetrice.

Ca o compoziție unitară, teza de doctorat a fost structurată în cinci capitole, însoțite de anexe (capitolul VI), cu referințe la bibliografia selectivă, abrevieri bibliografice, lista ilustrațiilor și expunerea planșelor.

Introducerea lasă să se întrevadă dorința alcătuirii unei lucrări științifice încheiate, având o tematică ce nu a constituit până la ora actuală, o preocupare a cercetătorilor din țara noastră. Această lacună, care, poate, se resimte în istoriografia din România, încearcă să o suplinească, - fără însă a avea pretenția de a fi exhaustivă -, teza de doctorat de față, prin străduințele de a reda și a face cunoscute câteva vestigii istorice din perioada așa-numită clasică a Daciei romane, parte integrantă a vastului Imperiu, din secolele II – III.

Capitolul I. Stadiul cercetărilor.

Reprezentările sculpturale din Dacia, confecționate din diferite materiale, se cer, cu precădere, a fi studiate, în dorința integrării lor în contextul artei antice.

În acest capitol se prezintă un istoric al investigațiilor privitoare la această tematică, începând cu cărturarii din a doua jumătate a secolului XVIII, cei din veacul XIX până în actualitate. Nu a fost omis nici meritul colecționarilor particulari, care au contribuit la salvarea și păstrarea numeroaselor vestigii istorice.

După reorganizarea rețelei muzeografice, sunt trecute în revistă importante lăcașe păstrătoare de obiecte din variate perioade istorice, cum bunăoară, după cum se știe sunt muzeele ca instituții de stat. Astfel, nu sunt omise cele mai bogate colecții, păstrătoare a unor descoperiri din Dacia secolelor II – III, din provinciile istorice românești.

De asemenea, sunt exemplificate primele scrieri mai importante privind analiza materialului roman provenit din Dacia, ajungându-se ca bibliografia românească pentru istoria acestei perioade clasice istorice să fie enormă.

Se poate afirma că epoca administrației imperiale în Dacia întregeste imaginea Romei „Mamă” în toate domeniile vieții cotidiene, fie politic, economic,

social, fie militar, spiritualo-cultural ș.a. Aceasta se oglindește în primul rând, în săpăturile arheologice de specialitate, atât în mediul urban roman, cât și în cel rural. Pe teritoriul fostei provincii nord-dunărene, după 150 de ani de cercetări sistematice, materialul recoltat impresionează prin imensa lui cantitate.

Acest capitol concluzionează faptul că imaginea Romei „Mamă” capătă un contur destul de pregnant, Dacia beneficiind, astfel, de roadele celei mai înaintate civilizații antice, la momentul și locul respectiv.

Capitolul II. Relieful cu scene mitologice și sepulcrale – arheologie și actualizare creativă.

Pe teritoriul fostei provincii traiane, arta plastică se regăsește, afirmată în mod pregnant, prin contribuția sculpturii, care se prezintă, cel mai adesea, în compoziții mitologice și funerare.

Referitor la calitatea artistică, tehnică și implicit la sursele de inspirație ale sculptorilor din Dacia romană s-a constatat că ei îmbină influența curentului italic și a stilurilor din provinciile dunărene și apusene ale Imperiului, cu cele venite din sudul tracic și grecesc sau din orientul microasiatic sau egiptean, dar și cu o anumită originalitate, un stil bine conturat ce vădește existența unei școli de sculptură autohtonă, în capitala Daciei, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, dar și în alte localități ale provinciei, Napoca, Potaissa, Apulum, Porolissum, Micia, etc.

Ceea ce este important de semnalat ca și aspect artistic original, în contextul tipologic al monumentelor funerare din Dacia, este simbioza schimbării diverselor variante formale și de stil de pe teritoriul Imperiului, ilustrată extrem de relevant. Sugestiv este monumentul în formă de piramidă arcuită, cu muchiile arcuite, peste care s-au adăugat portrete sau figuri ale defuncțiilor, alături de obișnuitele simboluri funerare (con de pin, porumbei, ghirlande cu rozete etc.). Un alt exemplu, la fel de interesant, este modelul cu medalion așezat pe spinarea a doi lei apotropaici. Majoritatea figurațiilor sepulcrale înfățișează fizionomia celor decedați, adesea împreună cu întreaga familie.

Apoi, în capitolul II sunt analizate diferite tipuri de monumente votive și funerare, precum: Mithras Tauroctonus (omorătorul de tauri), câteva reliefuli votive reprezentând pe zeița vânătorii, Diana, Silvanus, divinitatea campestră, însoțit de Silvanae (cortegiul de reprezentări feminine care îl însoțesc), apoi pe „Călărețul trac”, Apollo în ipostaza „Cavalerului trac”, Hekate „Triformis”, patroana magiei și a vrăjilor, un ex voto dedicat cultului dionysiac, iar dintre piesele funerare, câțiva pereți de

ediculă și alte monumente ale genului (stelă, lespede, pilastru – trunchi de piramidă etc.).

Aceste monumente romane au fost descoperite în diferite localități transilvane. De asemenea, se face o judicioasă descriere a acestor piese, specificându-se particularitățile lor artistice.

O secțiune importantă a capitolului II o reprezintă contribuția personală a autorului, prin lucrări plastice proprii (în număr de 16 exemplare), pe care le consideră „puneri în pagină” după tipicul reliefului mitologic sepulcral. Ele sunt următoarele plăci: „Mithras – izbăvitorul omenirii”; „Călăreț cu liră”; o placă cu două iconografii (a. „Banchetul”; b. „De strajă”), apoi, „Călăreți romani”; „În pasul calului” (I - II); „Așteptarea”; „În poarta templului”; „Filosofi”; „Familie fericită”; „Liniște familială”; „Candoare de copil”; „Expresie juvenilă”; „Portret adolescentin”; „Masca tinereții”; „Somnul tămăduirii”.

Aceste piese, toate din teracotă, sunt grupate într-un catalog, fiecare lucrare fiind însoțită de următoarele rubrici: 1. nr. crt; 2. denumirea; 3. material; 4. dimensiuni; 5. tehnica de prelucrare; 6. scurtă descriere; 7. nr. ilustrației (planșa). Pentru disiparea monotoniei pieselor s-au confecționat unele cadre din diferite soiuri de lemn, având un colorit și o ornamentare variată.

Capitolul următor (III) este intitulat Portretul – între statutul social și realitatea fizionomică

Abordarea unei tematici privitoare la portretul roman în provincia Dacia și raportul între statutul social și realitatea fizionomică a personajelor este pe cât de dificilă, pe atât de delicată. În introducere, autorul face un expozeu privind dreptul constituțional și social la Roma, noțiunea de drept al comunității, rolul religiei oficiale, diferențierile sociale, ideea de „familie” cu rolul major al capului ei (pater familias), elemente care concură.

Înainte de a trece la definirea caracteristicilor portretului roman, se cere a se aminti o categorie specială de monumente funerare sculpturale, cu emblematică ce aparține unui statut atât de cunoscut în antichitate, și, anume, cetățenia, transpusă în arta plastică imaginea Lupa Capitolina. Se semnalează faptul că în România s-au descoperit 8 piese sepulcrale ale genului, monumente ce întrec, ca număr de reprezentări ale genului, piese similare din alte provincii ale Imperiului, în care civilizația romană s-a răspândit într-o perioadă mai lungă de timp, decât cei 165 de ani ai Daciei, cât a dăinuit această epocă de progres pe meleagurile țării noastre.

Portretele descoperite pe teritoriul provinciei traiane sunt numeroase și diverse din punctul de vedere al realizării artistice (creații de excepție, dar și lucrări mai modeste), principala problemă referindu-se la identificarea celui înfățișat.

Statuile, în piatră, din Dacia, se inspiră și ele din modelele clasice ale artei greco-romane, fiind realizate cu caracter eclectic. În epoca romană a Daciei se disting mai multe categorii de portrete: cele imperiale, cele statuare civile și reprezentările defuncțiilor de pe monumentele funerare (stele, edicule, altare, medalioane ș.a.). Vorbind de portretistica sepulcrală provincială se poate afirma că în ciuda unor elemente stilistice locale (izocefalie, frontalitate) artizanii au reprodus, cu grijă, trăsăturile individuale ale celor reprezentați, așa cum ei au fost atenți și în redarea fidelă a detaliilor costumului și mobilierului. Marea majoritate însă a portretelor din Dacia sunt anonime, în afară de cele imperiale.

Se analizează figurile împăraților Antonius Pius, Marcus Aurelius, Vertinax, Septimius Severus, Iulia Domna, Galienus (?) Caracalla, Traianus Decius, un cap de împărăteasă neidentificat, iar din cele anonime, o figură de efeb, un cap de soldat, statui – portret masculine și de militari (?), figură de matroană, câteva capete feminine (printre care și al unei vestale ?), un chip de băiat, o figură de fetiță, un bust masculin, statui feminine ș.a. Monumentele sunt realizate fie în piatră, bronz, fildeș și teracotă.

Nici defectele anatomice individuale nu au fost trecute cu vederea: un hermafrodit cu aspect foarte feminin, un personaj grotesc (pitic, cocoșat).

Indicii spectaculoase privind diferite fizionomii generale oferă și monumentele plastice din Dacia romană, care prezintă diferite meserii ori ocupații ale locuitorilor provinciei (o tânără pereche de hangii, o „coafeză”, un plugar, diferiți militari și călăreți, gladiatori, saltimbanci). O categorie specială o constituie portretele autohtone, înfățișați în portul specific (bust de femeie, veteranul Lulius Crescens) ori piese înfățișând personaje venite în provincie din alte regiuni ale imperiului.

În cadrul portretisticii, varietatea de forme nu trebuie explicată numai prin colonizarea ex toto orbe Romano, ci, mai ales, prin receptivitatea la standardul de cultură superioară și marea putere de asimilație a localnicilor. Lopicizi, veniți din toate regiunile Imperiului și artizanii autohtoni, răspund cerințelor și satisfac gustul populației provinciei, în care toți factorii (oficialități, armată, civili), din nevoia de a găsi un mod de coexistență comună și de a o apăra, s-au străduit din răspuțeri să încadreze Dacia cât mai organic în comunitatea vieții lumii romane.

Secțiunea IV a tezei de doctorat, Unitate și diversitate în arta minoră de pe teritoriul Daciei. Aspecte tehnologice de funcționalitate și decor, se referă la problemele și studierea artei din Dacia traiană, care țin atât de domeniul general al artei romane, cât și de specificul provincial al ținutului nostru nord-dunărean.

Acest domeniu artistic a fost împărțit în următoarele categorii bine definite: Statuaria, din piatră, de mici dimensiuni, torentica și Statuaria bronzică și de plumb, orfevrăria, monedele, confecționarea ceramicii sculpturale de mici dimensiuni și coroplastica, gliptica, sticlăria, prelucrarea osului, cornului și fildeșului, compoziții mozaicate, modelarea lemnului.

În continuare, se prezintă din fiecare categorie artistică, enumerată mai sus, câteva exemple sugestive: statuete de divinități, personaje anonime, figurine zoomorfe, precum și ateliere, unelte și tehnici de turnare (pentru piesele din bronz și plumb), podoabe de aur și argint, cu explicarea prelucrării lor (orfevrăria), enumerarea tipurilor de monede romane, monetării (pentru numismatică), felurite produse ale ceramicii de mici dimensiuni și coroplastice, cu centrele de prelucrare a lor din provincie, gliptica și produsele ei (intagii și camee), sticlăria (tipurile ei și tehnologia), compoziții cu scene mozaicate descoperite în Dacia precum și executarea lor și modelarea lemnului (exemple mai mult ipotetice, unelte).

Astfel, se poate conchide că în Dacia se regăsesc și în domeniul artei minore toate compartimentele artei clasice. Originalitatea unor iconografii, unitatea și diversitatea motivelor reprezentărilor, modalitățile de afirmare a anumitor forme de exprimare, cu puternice amprente locale, vor îmbogăți, la rândul lor, largul evantai al patrimoniului cultural din lumea romană.

Capitolul V. Notații finale.

Reprezintă concluziile tezei de doctorat, din care au fost extrase și aceste pasaje din rezumatul de față.

Ultima secțiune, a VI-a, Anexe.

Monumentele repertoriale sunt ilustrate în XLI de planșe, împreună cu bibliografia selectivă și abrevierile bibliografice.

A mai rămas în încheiere, așa cum am anticipat, să expun câteva idei legate de lucrările mele care vin să justifice, într-o ultimă analiză, atât interesul constant pentru tema elaborată, cât și roadele „să zicem artistice” ale acestei cercetări.

Parcurgerea vizuală a vestigiilor sculpturale, provenite din provincia traiană, respectiv, a surselor bibliografice, care m-au ajutat să pătrund în înțelegerea tratării

din punct de vedere istoric și arheologic a artei romane din Dacia, în general, au avut fără îndoială un rezultat concret în planul preocupărilor mele de natură artistică. În acest sens, aria de reprezentări în relief, care vizează arta votivă și funerară romană, a constitui modelul principal al sursei mele de inspirație, în o serie de încercări plastice, care pentru început, și-au propus doar să surprindă caracterele esențiale ale expresivității stilului și, mai puțin, o organizare semnificativ originală a unor compoziții figurative.

Unele lucrări ale mele pot fi considerate replici (de pildă, „Mithras-izbăvitorul omenirii”, „Călărețul cu liră”, „Liniște familială”, etc.), deoarece consider că această formă de manifestare artistică reprezintă o recunoaștere sinceră a valorilor antichității, mereu perene, care, totuși, tind a se cufunda în uitare.

Aceste artefacte au și o categorie estetică bine definită. Precum se știe, estetica se mărginește a constata și a analiza raportul în care spectatorul sau auditoriul se găsește față de opera de artă. De asemenea, critica estetică este expresia curiozității spiritului, care vrea să-și explice în ce constă arta și care este mecanismul influenței operei de artă asupra noastră.

Modelele de inspirație constituie un neîntrerupt lanț de memorabile sculpturi de piatră, care restituie emoții, temeri și bucurii, confirmări și surprize. Este o căutare a esenței vieții umane. Ele reprezintă, totodată, o succesiune de imagini, care se intersectează, se confundă, se potențează reciproc.

În lucrările de față s-au încercat câteva compoziții de grup, personajele defilează unul după altul, sunt chipuri de bărbați, femei, copii, când tineri, când mai maturi („Familie fericită”, „Liniștea familială” ș.a.). Ele sunt exemple de energie compozițională ce ies din plasa istoriei și își fac loc, pătrunzând în inimă, constituind scene antice sau de fantezie, amestecând în mod eficace variate referiri la trecut. Portretele sunt emblematice, figurile uneori imobile, fără raporturi cu spațiul înconjurător, într-o atitudine statică, în obișnuita și placida tăcere („Așteptare”, „În poarta templului”, „Filosofi”).